

เมืองเชิงซ้อน:

กายานครซ่อนตัวตน

COMPLEX CITY:

EGO CONCEALING CITY

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์

Pairote Kongthaweesak

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50200

Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences,

Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand, 50200

Corresponding author E-mail: yyongsri@gmail.com

(Received: February 4, 2022/ Revised: May 11, 2022/ Accepted: May 19, 2022)

บทคัดย่อ

“ชีวิตในระดับจิตใต้สำนึก” คือมโนทัศน์ที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจเมืองสมัยใหม่หรือแม้แต่เมืองหลังสมัยใหม่อันเป็นผลผลิตของระบบทุนนิยมในระดับโลกที่เกื้อยวกราด จวบจนปัจจุบัน เมืองสมัยใหม่ส่วนใหญ่ถูกมองว่าเป็นผลผลิตของพลังพลวัตด้านนิเวศ เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่ แนวโน้มคำอธิบายเหล่านี้พึงดูมีเหตุผลในเชิงวิชาการ แต่ความคิดทำนองนี้บางทีก็ควรได้รับการพิจารณาใหม่จากมุมมองอื่นบ้าง บทความชิ้นนี้จะเน้นย้ำว่าที่ผ่านมาเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งซึ่งก็คือชีวิตในระดับจิตใต้สำนึกของเมืองได้ถูกมองข้ามมาเป็นเวลานานในแวดวงการศึกษาเมือง นอกเหนือไปจากประเด็นเรื่อง ความสมดุลทางนิเวศวิทยา ความขัดแย้งทางชนชั้น โลกาภิวัตน์และการเป็นสังคมดิจิทัลแล้ว เรายังควรหยิบยกเอาประเด็นเรื่องชีวิตในระดับจิตใต้สำนึกของเมืองซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากอันหนึ่งของเมืองสมัยใหม่ขึ้นมาพิจารณาด้วย

คำสำคัญ เมืองสมัยใหม่ ชีวิตในระดับจิตใต้สำนึก อาณาบริเวณนอกการตระหนักรู้

Abstract

“Unconscious life” is a key concept to understand the life of modern, or even postmodern, cities which are products of inexorable global capitalism. Up to the present, almost of modern cities have been regarded as an outcome of ecological, politico-economic, cultural and technological dynamics of the modern world. This trend of explanations sounds academically reasonable, but it should be reconsidered in some extent from another standpoint. This article insists that, until now, one big story, an unconscious life of the city has been overlooked in the field of urban studies. Besides ecological equilibrium, class conflict, globalization and digitalization, we should also take an unconscious life of the city, which is one of the most important element of the modern urban content, into consideration.

Keywords Modern City, Unconscious Life, Terra Incognita

เกริ่นนำ

โรเบิร์ต พาร์ค (Robert Park) นักสังคมวิทยาเมืองแห่งสำนักชิคาโกเมื่อครั้งอดีตเคยเขียนบรรยายไว้ว่า “เมืองคือสิ่งที่คงเส้นคงวามากที่สุดของมนุษย์มองในภาพรวมเมืองคือความพยายามที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดของมนุษย์ในการสร้างโลกที่พวกเขาอยู่อาศัยให้ได้ดังใจของพวกเขามากขึ้น แต่ในขณะที่กำลังสร้างเมือง มนุษย์ก็ได้สร้างตัวเองขึ้นมาใหม่” (Park 1967, 3 อ้างใน Harvey 2013, 3-4) ให้เป็นชาวเมือง (urbanite) ผู้มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป แต่รูปลานามใหม่ของมนุษย์ที่ได้รับการเรียกขานว่า “ชาวเมือง” ไม่มีเนื้อหาสาระเดิมอันใดของมนุษย์ปะปนอยู่อีกต่อไปหรืออย่างไร

ความเป็นเมือง (urbanity) เกี่ยวข้องโดยตรงกับคน (man) ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความซับซ้อนมากในระดับที่แม้จะนำเอาศาสตร์สาขาต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันมารวมกันแล้วศึกษาแบบบูรณาการก็ยังไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้ทั้งหมด เมื่อคนผู้มีความซับซ้อนถึงเพียงนี้ได้กลายมาเป็นผู้สร้างเมือง (city maker) เราคงพอจินตนาการได้ว่า เมืองซึ่งเป็นสุดยอดแห่งประดิษฐกรรมของมนุษยชาตินี้จะต้องมีความซับซ้อนอยู่มากเพียงใด

บางขณะเมืองถูกมองว่าเป็นอารยธรรม (civilization) (LeGates and Stout 1996, 15) บางขณะเมืองถูกมองว่าเป็นโรงละคร (theater) ของละครทางสังคม เป็นงานศิลปะ (art) (Mumford 1996, 185) หรือเป็นผลงานศิลปะชิ้นเยี่ยม (oeuvre) (Lefebvre 1996, 20) บางขณะเมืองถูกมองว่าเป็นที่ของการสะสมทุน (capital accumulation) ที่ของความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) (Flanagan 1993, 74) บางขณะเมืองถูกมองว่าเป็นที่ของการผลิตซ้ำกำลังแรงงาน (reproduction of labor) (Castells 1977, 237 อ้างใน Flanagan 1993, 88) เป็นที่ของความป่าเถื่อน (barbarity) การควบคุมด้วยอำนาจเหนือกว่า (domination) ความจำยอมต้องพึ่งพา (dependence) และการกดขี่ขูดรีด (exploitation) (Lefebvre 1996, 53) บางขณะเมืองก็ถูกมองว่าเป็นที่ของการต่อสู้เพื่อไม่เอาทุนนิยม (anti-capitalist struggle) (Harvey 2013, 150) และบางขณะเมืองก็ถูกมองว่าเป็นที่ที่ข้อเท็จจริง (fact) และจินตนาการ (imagination) จะต้องผสานเข้าหากัน (Raban 1974 อ้างใน Harvey 1990, 5) ภาพตัวแทนของเมืองเหล่านี้สามารถถูกสร้างขึ้นใหม่ได้อย่างไม่รู้จบ ทำไม เพราะภาพตัวแทนเหล่านี้เป็นเนื้อหาแค่เพียงบางส่วนของเนื้อเมือง (urban content) ที่ถูกสังเกตพบ ศึกษาและอธิบายขยายความในเชิงวิชาการตามมุมมองและความสนใจของยุคสมัยนั้น ๆ เมื่อสภาวะการณที่เป็นเงื่อนไขของยุคสมัยเปลี่ยนไป เมืองก็จะถูกนิยามความหมายใหม่ขึ้นมาให้อยู่ตลอดเวลา

แต่ไม่ว่านิยามความหมายของเมืองจะเปลี่ยนไปเช่นไร สิ่งที่ไม่อาจขาดหายไปได้เลยในความเป็นเมืองก็คือผู้คน (people) พื้นที่ (space) และการปฏิสัมพันธ์ (interaction)

“เมืองถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้คนพลเมือง ภายในขอบเขตของความเป็นไปได้ต่าง ๆ ที่เมืองจะหยาบย่นให้พวกเขาได้ เมืองมีอัตลักษณ์โดดเด่นที่ทำให้เมืองเป็นอะไรที่มากกว่าแค่กลุ่มการรวมตัวของอาคารสิ่งปลูกสร้าง ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ สถาปัตยกรรมคือบางส่วนของสิ่งที่สร้างความโดดเด่นให้กับเมือง ในฐานะที่เป็นต้นกำเนิด (origin) ของความโดดเด่นนั้น” (Sudjic 2017, 1) แต่อัตลักษณ์ของเมืองมีแต่อัตลักษณ์อื่นโดดเด่นเช่นนี้หรือ หรือนี่คือการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ของเมือง (politics of urban identity) ที่พยายามจะปิดซ่อนอัตลักษณ์อื่นใดของเมืองไว้

เมืองกับคนเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันมากไปกว่าความเข้าใจโดยสามัญ คนกับเมืองไม่ได้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันแค่ผู้สร้าง (maker) กับสิ่ง (thing) ที่ถูกสร้าง ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันแค่สิ่งมีชีวิต (living thing) กับระบบนิเวศ (ecological system) ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันแค่แรงงาน (labor) กับพื้นที่ของทุนนิยม (capitalistic space) ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันแค่ผู้กระทำการ (agency) กับโครงสร้างทางสังคมที่มากอำนาจ (oppressive social structure) ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันแค่ผู้บริโภค (consumer) กับโรงงานผลิตวัฒนธรรมเพื่อการค้า (factory of commercial culture) แต่คนกับเมืองยังมีความสัมพันธ์กันในระดับโครงสร้างทางชีวภาพ (physical structure/bodily structure) กับโครงสร้างจิต (psychological structure/mindly structure)

การศึกษาทำความเข้าใจสังคมเมืองที่ผ่านมาได้ผลิตคำอธิบายเกี่ยวกับสังคมเมืองขึ้นมาหลายชุด อาทิเช่นคำอธิบายเมืองสมัยใหม่ด้วยมุมมองแบบนิเวศวิทยา ด้วยมุมมองแบบเศรษฐกิจการเมือง ด้วยมุมมองแบบวัฒนธรรมศึกษา ด้วยมุมมองแบบการเป็นสังคมข่าวสาร การโทรคมนาคมและการกลายเป็นดิจิทัล ฯลฯ ลักษณะเด่นของคำอธิบายเหล่านี้คือจะเน้นว่าความเปลี่ยนแปลงในตัวเมือง ในพื้นที่ของเมือง ในวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองตลอดจนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ ภายในเมือง ล้วนเกิดจากเงื่อนไขแรงกดดันแรงบีบคั้น การทำงานของอำนาจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจาก “ภายนอก” หรือจากการกระทำของผู้กระทำการที่สังเกตพบได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งอาจปรากฏขึ้นมาในฐานะตัวบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร สถาบัน เทคโนโลยีหรือแม้แต่เครือข่ายต่าง ๆ แต่แทบไม่มีคำอธิบายเมืองสมัยใหม่ชุดใดเลยที่อธิบายว่าชีวิตความเป็นไป สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของตัวสังคมเมืองและวิถีชีวิต ความคิด มุมมอง จริตนิสัย การกระทำ ท่าทีหรือแม้แต่บุคลิกภาพของผู้คนในเมือง มีส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากแรงขับเคลื่อน แรงบีบคั้นและเสียงวิงวอนจาก “ภายใน” ตัวบุคคลผู้เป็นพลเมืองและตัวสังคมเมืองสมัยใหม่เอง

คำอธิบายที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายของเมืองสมัยใหม่เป็นความเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในเมือง ความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางประชากรของเมือง ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงในเชิงบุคลิกภาพ วิถีชีวิต ธรรมเนียมของชาวเมืองล้วนเกิดจากพลังของระบบนิเวศที่เรียกว่า

เมือง พลังของเศรษฐกิจการเมืองที่ขยายตัวเติบโตใหญ่มากถึงในระดับโลก พลังของวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เชี่ยวชาญในการรื้อถอนและโยกคลอนตัวตนและวิถีปฏิบัติเดิม ๆ ของผู้คน พลังของเทคโนโลยีการสื่อสารแบบดิจิทัลที่ดึงดูดผู้คนเข้ามาสู่พื้นที่เสมือนจริงที่ง่ายต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยนามแฝง ง่ายต่อการผลิตตัวตนเสมือนในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความพอใจที่ถูกกระตุ้นขึ้นมาชั่วคราว แต่คำอธิบายทำนองนี้ล้วนมีสมมติฐานที่ชัดเจนว่าการทำปฏิริยากันระหว่างพลังทางนิเวศ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและเทคโนโลยีกับโครงสร้างทางชีวภาพหรือโครงสร้างทางกายภาพของเมือง คือต้นตอของความเปลี่ยนแปลงของทั้งตัวเมืองและตัวคนที่เกี่ยวข้องกับเมือง

แต่นอกจากการทำปฏิริยากันระหว่างพลังของสังคม วัฒนธรรมกับโครงสร้างชีวภาพของเมืองแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งน่าจะมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของตัวเมืองสมัยใหม่และตัวคนผู้เป็นชาวเมืองสมัยใหม่ไม่แพ้กันคือ โครงสร้างชีวิตหรือแรงขับเคลื่อนที่แฝงอยู่ในทั้งตัวเมืองสมัยใหม่และตัวคนผู้เป็นพลเมือง

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของเมืองสมัยใหม่และของชาวเมืองสมัยใหม่ไม่จำเป็นว่าจะต้องเกิดจากพลังเชิงประจักษ์จากภายนอก เช่น อำนาจของเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปดังที่มันทัศน์เกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ทั้งหลายได้กล่าวเอาไว้แต่เพียงอย่างเดียว แต่พลังแฝงเร้นที่ซ่อนอยู่ภายในตัวคนสมัยใหม่และตัวเมืองสมัยใหม่ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เราไม่ควรมองข้าม เพียงด้วยเหตุผลว่าพลังอันนี้เป็นนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ ชั่ง ตวง วัดไม่ได้ในเชิงประจักษ์นิยม

บทความนี้ต้องการนำเสนอแนวคิดว่าเมืองเป็นสิ่งที่มิจิตได้สำนึกหรือโครงสร้างชีวิต จิตได้สำนึกหรือโครงสร้างชีวิตนี้มีพลังผลักดันการพัฒนาเมือง การตั้งคำถามกับการพัฒนาเมือง การกระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวทางสังคม ตลอดจนการผลิตรูปลักษณ์อย่างที่เบ็นอยู่ให้กับเมืองต่างๆ แต่การศึกษาเมืองสมัยใหม่ในทางสังคมวิทยาในห้วงเวลาที่ผ่านมามักให้ความสำคัญกับบริบทและพลังอำนาจขนาดใหญ่จากภายนอก เช่น อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม นวัตกรรมยุคโลกาภิวัตน์เป็นหลัก รวบรวมว่าพลังอำนาจเชิงประจักษ์เหล่านี้คือเงื่อนไขสำคัญเพียงอันเดียวที่ทำให้เมืองเปลี่ยนแปลง ทั้งที่

ตามความจริงพลังอำนาจภายในตัวปัจเจกหรือแรงขับเคลื่อน อันได้แก่ความต้องการ ความปรารถนา จริต นิสัยหรือแม้แต่สันดานที่อยู่ต่ำได้ลงไปกว่าระดับจิตได้สำนึกที่สังคมเข้าขัดเกลาขึ้นมาในตัวของผู้พลเมืองแต่ละคน ก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งซึ่งส่งผลต่อเนื้อหา ความ เป็นไปของเมือง เนื่องจากปัจจัยภายในตัวปัจเจกเหล่านี้คือชุมพลังแห่งการต่อรองกับความ เป็นทางการของเมืองสมัยใหม่อันสำคัญที่มีแฝงอยู่ในร่างกายของผู้พลเมืองแต่ละคน

เมื่อ พ.ศ.2541 ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง ได้เคยเสนอความคิดที่น่า สนใจไว้ว่า เมืองเชียงใหม่มีชีวิตและมีสรีระร่างกายคล้ายดังคน ซึ่งเมืองเชียงใหม่ยังมีดวง และมีชะตาเขกเช่นคน (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง 2541, 41-43) ความคิดนี้ เทียบเคียงได้ว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่ประกอบขึ้นจากโครงสร้างชีวภาพและโครงสร้าง ชีวิต เพียงแต่ดวงจันทร์ได้นำเสนอความคิดนี้ขึ้นมาในฐานะคติความเชื่อของการสร้างเมือง โดยไม่ได้มีการวิเคราะห์ลงไปให้มากกว่านี้ว่า ความคิดมุมมองดังกล่าวได้ส่งผลต่อการ ทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไป ศักยภาพและข้อจำกัดของเมืองสมัยใหม่ อย่างไร ซึ่งนี่คือสิ่งที่บทความนี้จะทดลองวิเคราะห์และนำเสนอไว้เพื่อใช้เป็นฐานของการ มองสังคมเมืองสมัยใหม่จากอีกด้านหนึ่ง ซึ่งถูกละเลยมาเนิ่นนาน

แก่นสารอันเรียบง่าย

เมืองคือสิ่งหรือคือวาทกรรม คำบรรยายที่เกิดขึ้นมาได้โดยภาษา

หากมองว่าเมืองคือสิ่ง (thing) เมืองย่อมเป็นสิ่งที่มีความหมายแท้จริง เป็นสากล ไร้กาลและเวลา ต่อให้เมืองปรากฏในรูปของคำ คำ ๆ นี้ก็มีความหมายเท่ากับสิ่งที่ หมายถึง (referent) เพียงหนึ่งเดียวและคงอยู่เช่นนั้นเสมอมา

หากมองว่าเมืองคือคำบรรยาย (description) ที่ถูกสร้างขึ้นมาในทางวาทกรรม (discursive construction) โดยภาษา ความหมายของเมืองก็สามารถที่จะเปลี่ยนแปลง ได้ขึ้นอยู่กับเวลา สถานที่และวิธีการใช้คำ

มุมมองแบบแรกคือการมองเมืองแบบสารัตถะนิยม (essentialism) ที่เชื่อในการ มีแก่นสารที่แท้จริงของสิ่งนั้น มุมมองแบบที่สองคือการมองเมืองแบบต่อต้านสารัตถะนิยม (anti-essentialism) ที่เชื่อว่าแก่นสารของเมืองไม่ได้มีอยู่จริง ความเป็นเมืองเป็นสิ่งที่

เปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละที่ ณ ขณะนั้น ๆ สารัตถะนิยมมองว่าสรรพสิ่งมีแก่นสาร แก่นสารคือความจริงอันคงที่ (stable truth) ต่อด้านสารัตถะนิยมกลับมองว่าสรรพสิ่งไม่ได้มีคุณลักษณะสากลอันคงที่ แต่คำบรรยายในภาษาที่สังคมประดิษฐ์ขึ้นมาต่างหากที่ได้ทำให้เกิดสิ่งที่ถูกนับว่าเป็นความจริง (what counts as truth)

คำวิพากษ์วิจารณ์อันหนักแน่นและมีเหตุผลชวนฟังของพวกเขาต่อด้านสารัตถะนิยมที่ว่า “ความจริงไม่ใช่ผลผลิตอันเป็นสากลของธรรมชาติ แต่ความจริงคือผลผลิตของวัฒนธรรมที่อยู่ในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่เฉพาะ” (Barker 2000, 21-22; 166) ได้ไต่ต้อนความคิดมุมมองแบบสารัตถะนิยมในทุกวันนี้ให้มีสถานะคล้ายสัตว์สงวนที่ใกล้สูญพันธุ์

กระนั้นก็ดี บทความขึ้นนี้ยังคงยึดมุมมองแบบเดิมว่าเมืองคือสิ่งที่มีแก่นสาร ซ้ำแก่นสารที่ว่านี้ยังสามารถจำแนกออกไปได้ว่าเป็นแก่นสารที่รับรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง 6 อัน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับแก่นสารที่รับรู้ไม่ได้เพราะเป็นแก่นสารที่ฝังลึกอยู่ในภาพปรากฏทางกายภาพและทางสังคมของเมือง การจะรับรู้แก่นสารประเภทนี้ได้ ชาวเมืองสมัยใหม่จำเป็นต้องวางมุมมอง วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์หรือการมองแบบประจักษ์นิยม (empiricism) ไว้ชั่วคราว แล้วหันมาติดตั้งฐานคิดแบบสรรพสานนิยม (eclecticism) หรือการนำความคิดแบบอื่นที่น่าจะใช้ได้ มาผสมผสานใส่ลงไปในการมองของตนเองบ้าง

แก่นสารของเมืองในมิติที่รู้ได้เห็นได้ คืออะไร

เดยัน ซูดจิก (Deyan Sudjic) กล่าวว่า เมืองไม่ใช่ผลงงานการสร้างที่นิ่งคงที่ (static erections) เมืองต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงและพัฒนา (Sudjic 2017, 32)

คำกล่าวนี้ถูกต้อง เมืองทุกเมืองต้องมีความเปลี่ยนแปลงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เมืองมีคุณลักษณะเช่นเดียวกันกับอัตลักษณ์ ตามมุมมองแบบหลังโครงสร้างนิยม (post structuralism) อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีแก่นสารเป็นสากล รูปร่างของอัตลักษณ์เปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้โคจรมาพบเจอ (Barker 2000, 166) เมืองเองก็เป็นเช่นเดียวกัน รูปร่างของเมืองเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวการณ์ทางพื้นที่และเวลาอันเป็นเงื่อนไขอยู่ในขณะนั้น ๆ ตลอดเวลา ดังนั้นแล้ว เมืองจะมีแก่นสารได้อย่างไรกัน

มุมมองทำนองนี้ที่ชี้ให้เห็นถึงพลวัตของสังคมเมืองเป็นมุมมองที่ถูกต้อง แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นมุมมองที่นำมาใช้อธิบายทุกอย่างเกี่ยวกับเมืองได้อย่างสมบูรณ์ บ่อยครั้งที่มนุษย์มองเมืองด้วยความสับสน สับสนอะไร สับสนในเนื้อหาของเมือง ที่ประกอบขึ้นจากสองภาคส่วนที่แตกต่างตรงข้ามกันแต่ต้องดำรงอยู่ร่วมกันในพื้นที่และเวลาที่เรียกว่าเมือง หากมองอย่างสังเกตจะพบว่าสังคมเมืองมีเนื้อหาอยู่สองภาคส่วน คือภาคส่วนที่จะทรงตัวเช่นนั้นอยู่ตลอดเวลา กับภาคส่วนที่เป็นพลวัต ภาคส่วนที่เป็นพลวัตนี้จะแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา นี่คือนี้อาสาส่วนที่ไม่หยุดนิ่งหรือหยุดนิ่งไม่ได้ของเมือง การเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาส่วนนี้มีผลกระทบโดยตรงต่อรูปลักษณ์ (form) ของเมือง ความหมาย (meaning) ของเมือง หน้าที่ (function) ของเมือง ตลอดจนมุมมองทางวิชาการ (academic perspective) แบบต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างให้กับเมือง ขณะเดียวกันภาคส่วนที่ทรงตัวแม้จะไม่แปรเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมหรือตามวิวัฒนาการของยุคสมัย แต่เนื้อหาส่วนนี้ก็กลับมีความสำคัญต่อการทำให้เกิดคุณลักษณะอันเป็นแก่นสาร (essential qualities) ของเมืองหรือความเป็นเมือง (citiness) ขึ้นมากับเมืองทุกเมืองทั่วโลกในทุกยุคสมัยได้

อันที่จริง เนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัวของเมืองนี้เป็นเนื้อหาที่เรียบง่าย เห็นได้ในเชิงประจักษ์หรือไม่ก็สัมผัสรู้ได้ด้วยความรู้สึก ด้วยประสบการณ์ระดับชีวิตประจำวัน สิ่งที่ยืนยันถึงความเรียบง่ายของเนื้อหาที่ทรงตัวของเมือง ก็คือเนื้อหาในภาคส่วนนี้ได้ถูกค้นพบมาตั้งแต่ยุคโบราณก่อนที่จะเกิดเมืองสมัยใหม่ แต่ที่น่าสนใจคือเนื้อหาพื้นฐานที่เรียบง่ายอันนี้กลับมีชีวิตยืนยาวมาจนถึงเมืองสมัยใหม่ ในขณะที่เนื้อหาอื่น ๆ เช่น อำนาจ หน้าที่ ลำดับชั้น ความหมายของเมืองได้เปลี่ยน

เนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัวของเมืองนี้ประกอบไปด้วย

1. เส้นแนวที่กำหนดขอบเขตของเมือง
2. การปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เช่น คน เงินตรา ทรัพยากร อำนาจ ความคิด ข่าวสาร เทคโนโลยีและอื่น ๆ ภายในพื้นที่เมือง

เนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัวของเมืองนี้คือแก่นสาร (essence) ของเมือง ไม่มีเมืองแห่งใดในโลกนี้จะหลีกเลี่ยงไปจากคุณลักษณะพื้นฐานทั้งสองนี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นเมืองในยุคโบราณ เมืองในยุคกลาง มหานครในยุคอุตสาหกรรม อิมหานครในยุคโลกาภิวัตน์

เมืองหลังสมัยใหม่หรือแม้แต่เมืองเสมือนจริงในพื้นที่ไซเบอร์ ต่อให้เป็นเมืองเสมือนจริงในพื้นที่ไซเบอร์ (virtual city in cyber space) ก็ต้องมีขอบเขตและมีการปฏิสัมพันธ์เพื่อสานสร้างชีวิตให้กับเมือง

ขอบเขตของเมืองสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นเมืองสมัยใหม่บนพื้นที่ทางกายภาพหรือเมืองสมัยใหม่ในพื้นที่อิเล็กทรอนิกส์ (electronics space) ล้วนจำเป็นต้องมีขอบเขต แต่ขอบเขตของเมืองสมัยใหม่ไม่จำเป็นว่าจะต้องปรากฏขึ้นในรูปคูนน้ำ คันดิน กำแพงเมือง เช่นเดียวกับเมืองในยุคโบราณ การเติบโตขยายตัวของเมืองสมัยใหม่ทั้งในพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่กายภาพ เช่น พื้นที่เสมือนจริง (virtual space) ได้ทำให้ขอบเขตของเมืองสมัยใหม่ในทุกวันนี้กลายมาเป็นสิ่งที่มีความยืดหยุ่น ไม่ตายตัวอยู่กับขอบเขตที่เห็นประจักษ์ในทางวัตถุและโดยส่วนใหญ่เป็นขอบเขตที่ปรากฏขึ้นในความรู้สึนึกคิดของผู้คนพลเมืองแต่ละคนที่มีความสัมพันธ์กับเมืองแห่งนั้น ขอบเขตของเมืองสมัยใหม่หากไม่นับขอบเขตที่ถูกกำหนดไว้โดยกฎหมาย จะไม่ใช่ขอบเขตของอาณาบริเวณเมืองที่แน่ชัดตายตัว (boundary of urban territory) แต่จะเป็นขอบเขตของภูมิทัศน์เมืองอันยืดหยุ่น (boundary of urbanscape) ที่ “สะท้อนถึงมุมมองของผู้มีส่วนร่วมสร้าง” (participants perspectival vision) (Albrow 1997, 38) ซึ่งก็คือพลเมืองแต่ละคน

เนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัวของเมืองได้ถูกจารึกไว้ในอักษรภาพ (hieroglyphs) โบราณที่มีความหมายว่า “เมือง” ซึ่งถูกสื่อออกมาในรูปของ “วงกลมที่มีกากบาทอยู่ภายใน” วงกลมคือตัวแทนของขอบเขต ซึ่งในยุคนั้นหมายถึง คูนน้ำที่ขุดล้อมรอบตัวเมืองหรือกำแพงเมือง ซึ่งไม่จำเป็นว่าขอบเขตของเมืองจะต้องปรากฏขึ้นมาในรูปสิ่งก่อสร้างทางวัตถุ แต่อาจปรากฏขึ้นในเชิงสัญลักษณ์ ในเชิงศีลธรรม (morally present) ในลักษณะสิ่งที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในบรรดาพลเมืองว่าได้ทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสำนึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ส่วนกากบาทคือตัวแทนของการเป็นจุดตัดของการค้าและวัฒนธรรม (Eck 1987, 1) ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความสำคัญต่อชีวิตและการเจริญเติบโตของเมืองเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งขอบเขต (boundary) และปฏิสัมพันธ์ (interaction) คือเนื้อหาอันทรงตัว คือแก่นสารอันเรียบง่ายแต่ขาดไม่ได้ของสังคมเมืองทุกรูปแบบ ในทุกยุคสมัย ไม่ว่าเมืองจะถูกพลังทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม วาทกรรมและเทคโนโลยีปรับเปลี่ยนไปอย่างรุนแรงเช่นไร เนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัวนี้ก็จะฝังสมออยู่ในความเป็นเมืองตลอดเวลา

ความหลากหลายอันซับซ้อน

เนื้อหาของเมืองในภาคส่วนที่ทรงตัวคือสารตั้งต้น เนื้อหาของเมืองในภาคส่วนที่เป็นพลวัตคือสารผันแปร เนื้อหาทั้งสองส่วนนี้ล้วนมีความสำคัญต่อชีวิตของเมืองมาโดยตลอด

เมื่อเนื้อหาส่วนที่เป็นพลวัตมาปะทะกับเนื้อหาส่วนที่ทรงตัว จำเกิดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมาในพื้นที่เมืองอยู่ตลอดเวลา ปรากฏการณ์ทางสังคมแบบเมือง (urban social phenomena) เหล่านี้ เช่น การแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นเขตย่านต่าง ๆ การรวมศูนย์อำนาจ การบริหารจัดการอำนาจที่มีลักษณะเป็นช่วงชั้น (hierarchy) และเครือข่าย (network) ความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม บุคลิกภาพวิถีชีวิต อัตลักษณ์ตัวตน ฯลฯ ที่ปรากฏขึ้นอย่างไม่เคยขาดตอนอยู่ในทุกเมื่อเชื่อวันตั้งแต่มีสังคมเมืองอุบัติขึ้นมาบนผิวโลก ได้ส่งผลกระทบที่สำคัญอันหนึ่งต่อสังคมเมือง คือทำให้ภาพ (image) หรือภาพตัวแทน (representation) ของเมืองมากไปด้วยพลวัต

หลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงพลวัตของภาพตัวแทนของเมืองก็คือความคิดมุมมองเชิงวิชาการ (academic perspectives) ที่บุคคลผู้เป็นตัวแทนของยุคสมัยสร้างใส่ให้กับสังคมเมืองในช่วงเวลาต่าง ๆ

ปัจจุบัน ขอบเขตพรมแดนของเมือง (urban boundary) ที่บทความนี้มองว่าเป็นเนื้อหาในภาคส่วนที่ทรงตัว กำลังถูกท้าทายด้วยพรมแดนชนิดใหม่ของพื้นที่แห่งการดำเนินการ (operational spaces) อันยืดหยุ่นที่แผ่ตัวแทรกซ้อนและตัดข้ามขอบเขตพรมแดนเดิมของเมืองและรัฐต่าง ๆ ไปมาอย่างง่ายดายด้วยศักยภาพของเทคโนโลยีดิจิทัล (digital capacities) ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการทำให้เกิด “ความเป็นศูนย์กลางทางภูมิศาสตร์ที่ตัดข้ามพรมแดนแบบใหม่” (new cross-border geographies of centrality) ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการดำเนินเศรษฐกิจระดับโลกเพื่อสกัดกำไรแลผลประโยชน์จากอาณาบริเวณที่นายทุนหรือผู้มีอำนาจสนใจให้ได้มากที่สุด (Sassen 2017, 3-4) แต่กว่าจะเปลี่ยนภาพลักษณ์และพลวัตของตัวเองให้มาถึงจุดนี้ สังคมเมืองผู้มีเนื้อหาที่ทรงตัวอยู่กับเรื่องของขอบเขตและการปฏิสัมพันธ์ ก็ได้รับการเล่าขาน (naming) ในรูปลักษณะที่แตกต่างกันมากมาย

เริ่มจากการศึกษาสังคมเมืองแบบดั้งเดิมที่เกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างความเป็นชุมชน (community) แบบเก่าที่เรียบง่าย ผู้คนสนิทชิดใกล้ มากน้ำใจ เป็นปึกแผ่นกับความเป็นเมือง (city) ที่มากไปด้วยการแตกตัว บั๊จเจกนิยม เหตุผลนิยมและการจัดระเบียบองค์กรแบบราชการที่เน้นกฎเกณฑ์และงานเอกสารเป็นสำคัญ สังคมเมืองสมัยใหม่ในยุคอุตสาหกรรมคือสภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในเมืองโดยตรง ก่อเกิดเป็นประสบการณ์ชีวิตแบบเมืองอันมีลักษณะเฉพาะและได้ส่งผลกระทบต่อมุมมอง ความคิด วิถีชีวิตและบุคลิกภาพของเหล่าชาวเมือง ซึ่งเป็นภาพที่ตรงข้ามกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนชนบทยุคหนึ่ง ตัวอย่างความคิดที่มองประสบการณ์ชีวิตในเมืองสมัยใหม่ในลักษณะขั้วตรงข้าม (typological dichotomy) กับประสบการณ์ชีวิตในชุมชนชนบท ก็เช่นความคิดเรื่อง เกไมน์ชาฟต์ (Gemeinschaft) กับ เกเซลชาฟต์ (Gesellschaft) ของ เฟอริดินานด์ ทอนนีส์ (Ferdinand Tönnies) และความเป็นปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) กับความเป็นปึกแผ่นแบบอินทรีย์ (organic solidarity) ของ เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim)

ความคิดที่มองว่าเมืองสมัยใหม่เป็นขั้วตรงข้ามกับชุมชนชนบท แม้มีความชัดเจนในตัวแต่ก็ได้ตัดทอนเนื้อหาในมิติอื่นของเมืองออกไป คงเหลือไว้เพียงว่าเมืองสมัยใหม่ได้ผลิตประสบการณ์ชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะให้กับชาวเมือง ทำให้ชาวเมืองกลายมาเป็นผู้มีบุคลิกภาพแบบเมือง (urban personality) มีวิถีชีวิตแบบเมือง (urbanism) (Cousin and Nagpaul 1979, 92; Flanagan 1990, 3-47; Flanagan 1993, 14-16; Wirth 1996, 190-194)

ช่วงทศวรรษที่ 1920 สำนักชิคาโก (Chicago school) ได้นำเสนอมุมมองว่า เมืองคือระบบนิเวศประเภทหนึ่ง ระบบนิเวศเมืองหรือเมืองในฐานะสภาพแวดล้อมทางกายภาพนี้เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและรูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ภายในเมืองประชากรกลุ่มต่าง ๆ และงานการหน้าที่ต่าง ๆ จะได้รับการกระจายลงไปตามพื้นผิวของเมืองที่มีจำกัด ทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นเขตย่านต่าง ๆ อย่างมีหลักการ หลักการสำคัญที่นักนิเวศวิทยาเมืองนำมาใช้เป็นฐานของการคาดการณ์การกระจายตัวของประชากรและการใช้ประโยชน์จากที่ดินในเมือง (urban land use) ก็คือกฎธรรมชาติ (natural laws) ที่ประยุกต์มาจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ พื้นที่เมืองจะถูกแบ่งออกเป็นเขตย่านต่าง ๆ

ตามธรรมชาติ (natural areas) โดยในแต่ละเขตจะมีผู้ที่มีความคล้ายกันทางสังคม (similar societal constituents) มาอยู่อาศัยรวมกัน นานวันไปเมื่อถิ่นอาศัยคับแคบก็จะเกิดการขยายตัวของประชากรและงานหน้าที่จากศูนย์กลางเมืองออกไปสู่ออบนอกตามกระบวนการรุกรานเข้าไปในเขตผู้อื่นและยึดครองที่ใหม่ได้สำเร็จ (invasion and succession)

นักนิเวศวิทยาเมืองแบบเดิมจะมีข้อสมมติฐานว่าเมืองเป็นระบบนิเวศที่มีพฤติกรรมแสวงหาความสมดุล (equilibrium-seeking behavior) กลับคืนมาให้กับตัวเอง แต่เมื่อความคิดมุมมองของนักสังคมวิทยาเมืองในยุคต่อมาเปลี่ยนไป ประกอบกับเกิดการกลาย เป็นมหานคร (metropolitanization) ขึ้นมาในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วไป ความคิดแบบนิเวศวิทยาเมืองก็ถูกท้าทายมากขึ้น (Flanagan 1990, 202-204; Flanagan 1993, 47-74)

มุมมองอันโดดเด่นของนิเวศวิทยาเมืองคือการมองเมืองด้วยข้อสมมติฐานว่าด้วยความสมดุล (equilibrium assumption) โครงสร้างพื้นที่ ระเบียบทางสังคมของเมืองล้วนขึ้นอยู่กับดุลภาพของระบบ คำอธิบายที่เน้นกล่าวเพียงว่าเมืองคือระบบนิเวศที่มากไปด้วยการบรรจุตัวเข้าหากันขององค์ประกอบต่าง ๆ และความสมดุลของระบบ คือชนวนสำคัญที่ทำให้แนวคิดนิเวศวิทยาเมืองถูกโจมตีว่าใส่ใจเพียงความสมดุล แต่มองข้ามความขัดแย้ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นไปในพื้นที่เมือง แนวคิดที่ก้าวเข้ามาวิจารณ์นิเวศวิทยาเมืองในลักษณะนี้ก็คือแนวคิดเศรษฐกิจการเมือง

แนวคิดเศรษฐกิจการเมืองมองว่า เมืองคือสัญลักษณ์ของความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของความร่ำรวยกับอำนาจที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยระบบของการหาทำไรแบบทุนนิยม เนื่องจากเมืองได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นอาณานิคมที่มากไปด้วยการกระจุกตัวของการสะสมทุนและความขัดแย้ง ทั้งยังเป็นอาณานิคมที่การสะสมทุนและความขัดแย้งได้แสดงตัวให้ปรากฏออกมาในทางพื้นที่ (spatial expression) แนวคิดเศรษฐกิจการเมืองอธิบายว่าพื้นที่เมือง (urban space) เป็นอาณานิคมที่เต็มไปด้วยการสะสมทุนและความขัดแย้งทางชนชั้น เมืองคือการกระจุกตัวในทางพื้นที่ (spatial aggregation) ของการจัดการทางเศรษฐกิจของสังคมที่กว้างใหญ่กว่า และเมืองสมัยใหม่ก็คือการปรากฏตัวในทางกายภาพอย่างเป็นรูปธรรม (physical expression) ของระบบทุนนิยม

การต่อสู้ทางชนชั้นเป็นสิ่งที่แฝงตัวอยู่ในกระบวนการสะสมทุนมาโดยตลอด พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ทางชนชั้น การแข่งขันกันเพื่อเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่เมืองนับเป็นส่วนหนึ่งของสงครามระหว่างชนชั้น ชนชั้นนายทุนใช้พื้นที่เมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนหรือกำไร ในกระบวนการนี้บรรดาแรงงานถูกทำให้กลายมาเป็นผู้บริโภคพื้นที่เมือง (consumers of urban space) ที่สำคัญ เพื่อผลิตซ้ำกำลังแรงงานให้กับตนเอง ทั้งในรูปของการบริโภคส่วนตัวที่จัดหามาเองและการบริโภคร่วมที่มีรัฐมาเกี่ยวข้อง

คุณูปการที่สำคัญอันหนึ่งของแนวคิดแบบเศรษฐกิจการเมืองคือการนำพาการศึกษาเมืองให้ก้าวเข้ามาสู่อันดับระดับโลกที่ใหญ่กว่าตัวเมือง ด้วยกรอบการมองว่าความเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นทั้งหลายที่ปรากฏตัวขึ้นในเมืองไม่ได้มีจุดกำเนิดอยู่ในระดับท้องถิ่นเอง (not local in origin) (Flanagan 1993, 73-90)

ผลผลิตอันโดดเด่นของมุมมองที่ว่าความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมถึงการปรับโครงสร้างของเมืองสมัยใหม่สัมพันธ์อยู่กับโลกาภิวัตน์ด้านเศรษฐกิจ ก็คือมโนทัศน์เรื่องเมืองโลก (global city) ที่มองว่าเมืองสำคัญต่าง ๆ ได้รวมเอาอำนาจการควบคุมทรัพยากรจำนวนมหาศาลระดับโลกเข้ามาใส่ไว้ในตัวเอง ในขณะที่ธุรกรรมการเงินและอุตสาหกรรมบริการพิเศษ (specialized service) กำลังเข้ามาปรับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับเมืองสำคัญเหล่านี้อยู่ (Sassen 1991, 4) กับมโนทัศน์เรื่องความเป็นเมืองแบบหลังสมัยใหม่ (postmodern urbanism) ที่กล่าวถึงพื้นที่เมืองแบบใหม่ที่ถูกระบบทุนนิยมแบบหลังฟอर्डเข้ามาปรับโครงสร้างให้ใหม่ด้วยการใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศมาสร้างพื้นที่เมืองแบบเหนือจริงอันใหม่ (new urban hyperspace) ทาบซ้อนลงไปบนพื้นที่เมืองสมัยใหม่อันเดิม จนเกิดการกลายเป็นพื้นที่เมืองแบบใหม่ที่ไร้ศูนย์กลาง (decentered hyperspace) ทั้งยังมีมิติของความเป็นจริงและจินตนาการ (real-and-imagined cities) ผสมผสานกันอยู่ในตัว (Smith, 2001: 10-13; Soja, 2002: 324) แม้มโนทัศน์ทั้งสองจะอธิบายถึงทิศทางความเป็นไปของสังคมเมืองสมัยใหม่แบบในคนละทิศทาง แต่ทั้งสองมโนทัศน์ก็มีมุมมองร่วมกันว่าทั้งเมืองโลกและเมืองหลังสมัยใหม่เกิดขึ้นมาได้เพราะนายทุนข้ามชาติ (multinational capitalists) และการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจจะดับโลกจากเบื้องบน (global economic restructuring from above) (Smith 2001, 12)

ความจำกัดของการครอบงำที่เน้นแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงของเมืองสมัยใหม่ ล้วนเกิดขึ้นจากโลกาภิวัตน์ด้านเศรษฐกิจและนายทุน เป็นปัจจัยหนึ่งที่มากระตุ้นการศึกษา เมืองให้หันมาใส่ใจความเป็นเมืองและชีวิตของเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ว่าไม่ได้เป็นเพียง ผลผลิตของการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจระดับมหภาคและปฏิบัติการของนายทุน แต่ยังเป็นผลผลิตของเครือข่ายการกระทำทางสังคมระดับจุลภาคที่เกิดจากปฏิบัติการ ในชีวิตประจำวันของผู้คนธรรมดาสามัญ (ordinary people) แห่งยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมนุษย์เป็นผู้กระทำการที่มีสำนึก (conscious human agency) รู้จักคิดพิจารณาและ เล่นการเมืองตามสภาวการณ์เฉพาะหน้าที่บังเอิญต้องมาพบ (contingent) ปฏิบัติการที่ มีนัยทางการเมืองเพื่อการดำรงอยู่ในแต่ละวันของพวกเขาที่มีมิติของความข้ามชาติอยู่ใน ตัว เพราะชีวิตประจำวันของผู้คนธรรมดาสามัญเหล่านี้ทุกวันไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่เฉพาะ ในท้องถิ่นที่ตายตัว (fixed local) แต่ชีวิตประจำวันของพวกเขาเหล่านี้ยังมีส่วนที่แผ่ตัวกิน ขอบเขตเข้าไปในชุมชนจินตนาการ (imagined community) ซึ่งเกิดจากปฏิบัติการ วาท กรรม ความคิดแบบข้ามชาติของสามัญชนในแต่ละท้องถิ่น เครือข่ายของความสัมพันธ์ และการกระทำแบบข้ามชาติของผู้คนธรรมดาสามัญอันนี้ ปรากฏจริงขึ้นมาได้ก็โดยการ อาศัยความเป็นเมืองหรือวิถีแบบเมืองในยุคของการข้ามชาติที่มากไปด้วยเทคโนโลยีและ เครือข่ายสารสนเทศที่สร้างโอกาสและทำให้เกิดความสะดวกในการติดต่อสื่อสารแบบข้าม ชาติขึ้นมาในระหว่างพวกเขา (เรื่องเดียวกัน, 5-15)

การถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์แบบท้องถิ่นแต่แผ่ตัวกว้างไกลในระดับข้ามชาติ ของผู้คนธรรมดาสามัญเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยความช่วยเหลือของเมือง ของวิถีชีวิต แบบเมือง กล่าวอีกแบบ ผู้คนธรรมดาสามัญต้องอาศัยเมือง ต้องอาศัยวิถีชีวิตแบบเมือง เพื่อสานสร้างความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นแบบข้ามชาติของพวกเขา นี่คือปรากฏการณ์ที่ มิเชล ปีเตอร์ สมิธ (Michael Peter Smith) ชื่อนานนามว่า ความเป็นเมืองข้ามชาติ (transnational urbanism)

สังคมเมืองได้รับการมองว่าเป็นฐานสำคัญของการข้ามชาติมานานแล้ว แต่ส่วน ใหญ่เป็นปฏิบัติการข้ามชาติข้ามพรมแดนรัฐของนายทุน ผู้ประกอบการที่มีเมืองใหญ่เป็น นิवासสถาน

มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) เคยนำเสนอแนวคิดเรื่องเมืองข่าวสารนิยม (informational city) ซึ่งหมายถึงเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่อาศัยการพัฒนาเทคโนโลยีทางข่าวสารใหม่ ๆ มาเป็นเครื่องมือสะสมรวบรวมความรู้อันเป็นสิ่งจำเป็นต่อการตัดสินใจทางธุรกิจที่ต้องฉับไวและแม่นยำของบรรดานายทุนผู้ประกอบการภายในเมือง แบบวิถีการพัฒนาที่ใส่ใจในข่าวสารเป็นพิเศษ (informational mode of development) จนนำมาสู่การจัดระเบียบสังคมและเทคโนโลยีใหม่ รวมทั้งการปรับโครงสร้างใหม่ให้แก่ระบบทุนนิยม ได้ทำให้เมืองข่าวสารนิยมกลายมาเป็นเมืองที่ต้องพึ่งพาข่าวสารอย่างเข้มข้น เทคโนโลยีทางข่าวสารใหม่ ๆ กลายมาเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อแบบวิถีการผลิต แบบวิถีการพัฒนาและโครงสร้างทางสังคมของเมือง (Castells 1989, 2-2)

การปฏิวัติทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะเทคโนโลยีทางข่าวสารคือสิ่งที่ส่งผลต่อการสร้างรูปใหม่ให้กับฐานด้านวัตถุของสังคม (material basis of society) ในภาพรวมระดับโลก การปรับโครงสร้างใหม่ของระบบทุนนิยมกับการแผ่ตัวของสำนักข่าวสารนิยม (informationalism) ถือเป็นกระบวนการที่ไม่อาจแยกจากกันได้ การก้าวเดินมาด้วยกันส่งผลให้สังคมกลายมาเป็นสังคมข่าวสารนิยม (informational societies) กันทั่วไปในความหมายว่าสังคมเหล่านี้จะถูกเทคโนโลยีทางข่าวสารหรือเทคโนโลยีสารสนเทศก้าวเข้ามาจัดระเบียบให้ใหม่โดยทำให้เกิดสำนึกที่ว่าการผลิต การประมวลและการส่งต่อข่าวสารคือแหล่งพลังพื้นฐานของความสามารถในการผลิตและอำนาจ สังคมข่าวสารนิยมคือสังคมที่เทคโนโลยีทางข่าวสารรวมถึงข่าวสารแทรกตัวเข้ามาสู่ทุกอาณาบริเวณของกิจกรรมสภาพการณ์เช่นนั้นนำมาสู่การเกิดขึ้นของสังคมเครือข่าย (network society) หรือสังคมที่มีโครงสร้างทางสังคมวางอยู่บนฐานของความเป็นเครือข่าย (network-based social structure) อันเป็นระบบที่เปิดกว้างและมากด้วยพลวัต ซึ่งในกระบวนการนี้เมืองต่าง ๆ ทั่วโลกจะถูกระบบทุนนิยมและสำนักข่าวสารนิยมดึงเข้ามาต่อเรียงกันในฐานะจุดเชื่อมต่อประสาน (nodes) น้อยใหญ่บนเครือข่าย (Castells 1996, 1-22; 469-471)

ยิ่งเป็นยุคของการโทรคมนาคม เทคโนโลยีการสื่อสารจากที่ห่างไกล (communication from afar) อันนี้ที่ได้ผนวกเอาคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์สื่อสารดิจิทัลเข้ามาไว้ด้วยกันกลับกลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการกำหนดรูปแบบใหม่ให้กับการพัฒนาเมืองในที่ต่าง ๆ มากขึ้น เมืองต่าง ๆ ทั่วโลกถูกใช้เป็นศูนย์กลางทางอิเล็กทรอนิกส์

(electronic hubs) ให้กับเครือข่ายการโทรคมนาคมขนาดใหญ่ที่แผ่ตัวโยงใยกันไปทั่วโลก แต่กลับสามารถติดต่อถึงกันได้อย่างฉับไวในเวลาจริง (real time) (Graham and Marvin 1996, 2-11)

การโทรคมนาคมซึ่งเป็นตัวนำพาโลกาภิวัตน์มาให้กับเมืองสมัยใหม่ได้เข้ามาจัดระเบียบใหม่ให้กับโลก โดยการทำให้สังคมโลกให้เต็มไปด้วยกลุ่มก้อนของเพื่อนบ้านทางอิเล็กทรอนิกส์ (series of electronic brotherhoods) มากมายหลายชุดที่แผ่ตัวข้ามขอบเขตของชาติไปมา ปรากฏการณ์ทำนองนี้ได้ทำให้เมืองหลายแห่งในประเทศพัฒนาแล้วซึ่งมีระบบนิเวศของการปฏิบัติการด้านสารสนเทศ (ecology of IT practices) ที่พร้อมกลายมาเป็นเมืองดิจิทัล (digital city) หรือเมืองสมัยใหม่ที่แผ่ขยายตัวเข้ามาสู่พื้นที่เสมือนจริง ด้วยความช่วยเหลือของเทคโนโลยีดิจิทัลและปฏิบัติการเสมือนจริง (virtual practices) ในระดับชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนภายในเมืองเหล่านี้ เมืองดิจิทัลก็คือเมืองที่มีโฉมหน้าเสมือนจริง (virtual facade) อันเกิดจากปฏิบัติการผ่านสื่อดิจิทัล (digital practices) ในชีวิตประจำวันของผู้คนพลเมืองกลุ่มต่าง ๆ ทาบซ้อนลงไปบนตัวเมืองทางกายภาพ (physical city) (Laguerre 2005, 1-24; 163-169)

ความล้ำหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งศตวรรษนี้มีผลกระทบต่อเมืองบางแห่งมากในระดับที่ว่าได้ทำให้เมืองเช่น ซิลิคอน วาลเลย์ (Silicon Valley) อันเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ของเฟซบุ๊ก (Facebook) กูเกิ้ล (Google) และแอปเปิ้ล (Apple) กลายมาเป็นเมืองที่มีสภาพแวดล้อมซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมด้วยเทคโนโลยีอัจฉริยะตลอดเวลา

ภายในเมืองแห่งนี้จะคล้ายกับมีกำแพงไร้สภาพรายล้อม มีกล้องวงจรปิดสายตรวจตราไปมาอย่างต่อเนื่อง ความซับซ้อนที่ยากเข้าใจ อุบัติเหตุที่อาจอุบัติขึ้นได้ซึ่งเป็นคุณสมบัติของเมืองอื่นทั่วไป ตึกอาคารสูงที่เป็นสำนักงาน โรงงาน เขตชานเมืองที่เต็มไปด้วยแรงงานได้กลายมาเป็นสิ่งที่ไม่มีให้พบในเมืองอัจฉริยะแห่งนี้ นี่คือการเป็นเมืองในภาคแฟนตาซีแบบดิสนีย์ (Disney version of urbanism) (Sudjic 2017, 194-205) ที่ปรากฏตัวขึ้นจริงในทางกายภาพ

อุดมการณ์ความคิดและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปได้ทำให้เมืองหรือชุมชนขนาดใหญ่ของมนุษย์ซึ่งมีแก่นสารอันเรียบง่าย ต้องกลายเป็นมาเป็นสิ่งที่มีความหมายหลากหลายเลื่อนไหลแตกต่างกันไปตามความคิด มุมมองและปฏิบัติการของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการเขียนเมืองให้มีเรื่องราวในทำนองที่สอดคล้องกับมุมมองและเงื่อนไขของตน นี่แปลว่าเมืองเปลี่ยนไปหรือมุมมองของนักวิชาการที่มีต่อเมืองต่างหากที่เปลี่ยนไปแน่นอน คำตอบอันเป็นที่พอใจ ควรตอบว่าเปลี่ยนไปพร้อมกันทั้งสองอย่าง แต่เนื้อหาสาระของเมืองสมัยใหม่ได้ถูกระบบทุนนิยมและเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยทำให้เปลี่ยนไปโดยไม่เหลือเค้าเดิมอยู่อีกต่อไป จริงหรือ

เรื่องใหญ่ที่หายไป

สังคมวิทยาเมืองได้สร้างเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (big story) ขึ้นมาให้กับสังคมเมืองสมัยใหม่ 3 เรื่อง เรื่องที่หนึ่งคือเรื่องเล่าแบบนิเวศวิทยาที่มองว่าเมืองเป็นระบบนิเวศที่มีพฤติกรรมทำให้เกิดความสมดุล (equilibrium) ในตัวเอง

เรื่องที่สองคือเรื่องเล่าแบบเศรษฐกิจการเมืองที่มองว่าสิ่งที่สถิตอยู่กลางใจของพื้นที่เมืองสมัยใหม่ก็คือความขัดแย้ง (conflict) เมืองสมัยใหม่จึงเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางชนชั้นอันเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของความมั่งคั่งและอำนาจ

เรื่องที่สามคือเรื่องเล่าแบบโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่มองว่าเมืองสมัยใหม่ล้วนดำรงอยู่ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่กว้างใหญ่กว่าตัวเมืองเอง ซึ่งนั่นก็คือเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองระดับโลก ที่มีผลต่อการปรับโครงสร้างในด้านต่าง ๆ ให้กับตัวเมือง การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของเมืองสมัยใหม่มีความจำเป็นต้องขยายกรอบการมองให้สัมพันธ์กับความเป็นไปในระดับโลก (Flanagan 1993, 73-83; Short and Kim, 1999: 3)

เรื่องใหญ่ทั้งสาม สลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันนำเสนอกรอบคิด มุมมองใหม่ ๆ ที่มากไปด้วยการวิพากษ์และวิภาษวิธีให้กับผู้ที่สนใจศึกษาสังคมเมืองสมัยใหม่อย่างหลากหลายมาโดยตลอด อาทิเช่น แต่เดิมเมืองสมัยใหม่ได้รับการมองว่าเป็นพื้นที่ของการผลิต (space of production) แต่ในยุคของโลกาภิวัตน์เช่นทุกวันนี้ เมืองสมัยใหม่กลับได้รับการ

อธิบายว่าเป็นพื้นที่ของการบริโภค (space of consumption) ไม่ว่าการบริโภคนั้นจะเป็นการบริโภคเพื่อผลิตซ้ำกำลังงานให้กับบรรดาแรงงานของระบบทุนนิยม หรือจะเป็นการบริโภคเพื่อสร้างอัตลักษณ์หรือการแสดงออกถึงชนชั้นของผู้บริโภคผู้นั้นก็ตาม (Flanagan 1993, 85-90; Miles and Miles 2004, 1-14)

การวิพากษ์และวิภาษวิธีที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางของความคิดที่ผู้คนมีต่อเมืองสมัยใหม่คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการคิดต่างมองต่าง บวกกับการที่ผู้ศึกษาเมืองทั้งหลายพากันใส่ใจเฉพาะเนื้อหาของเมืองในภาคส่วนที่เป็นพลวัต จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะเกิดมุมมองต่อเมืองสมัยใหม่ว่า “เมืองไม่ใช่ผลงานการสร้างที่นิ่งคงที่ เมืองต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงและพัฒนา เราให้ความสำคัญกับคุณลักษณะที่คาดไม่ได้ (unpredictable) ว่าเป็นคุณสมบัติที่ดี (virtue) ของเมือง” (Sudjic 2017, 32)

ยิ่งคาดเดาไม่ได้ก็ยิ่งมีเสน่ห์ชวนหลงใหล ชวนให้ใครก็อยากเข้ามาค้นหา

แต่ทว่า ความคาดเดาไม่ได้อันน่าหลงใหลของเมืองสมัยใหม่ มีปรากฏอยู่แค่ในระดับของปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ชีวิตประจำวันและกระบวนการทางพื้นที่ของเมืองสมัยใหม่เท่านั้นละหรือ

คำตอบก็คือไม่ใช่ ถ้าเช่นนั้นความคาดเดาไม่ได้อันน่าหลงใหลของเมืองสมัยใหม่ ยังไปแทรกตัวซ้อนซ่อนอยู่ที่ใดภายในเมืองอีก

เป็นที่ทราบกันดีว่าเมืองคือสังเวียน (arena) ที่มากด้วยการกระทำและความขัดแย้ง แต่เมืองก็ไม่ได้เป็นเพียงแค่สังเวียนทางกายภาพที่รองรับการกระทำของมนุษย์ เมืองยังเป็นสภาวะแห่งจิตใจ (state of mind) เป็นรูปกายที่ปรากฏ (body) ของเหล่าธรรมชาติ ประเพณี ของทัศนคติและอารมณ์ความรู้สึกที่ได้รับการจัดระเบียบไว้ เมืองไม่ได้เป็นเพียงกลไกทางกายภาพและสิ่งปลูกสร้างซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น เมืองยังมีความสัมพันธ์กับกระบวนการที่สำคัญต่าง ๆ นานาของบรรดามนุษย์ผู้สร้างเมืองขึ้นมา เมืองคือผลผลิตของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติของตัวมนุษย์ (human nature) (Park et al 1992, 1 อ้างใน Miles and Miles 2004, 7)

ความเห็นของ โรเบิร์ต ปาร์ค (Robert Park) อันนี้แม้จะกล่าวไว้ร่วมร้อยปี แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงเรื่องใหญ่อันหนึ่งซึ่งหล่นหายไปจากธรรมเนียมการศึกษาเมืองสมัยใหม่มาเนิ่นนาน

เรื่องใหญ่เรื่องนั้นก็คือ “ชีวิตระดับใต้สำนัก” ของเมือง ซึ่งเป็นชุมพลพลังสำคัญอันหนึ่งที่คอยขับเคลื่อนสังคมเมืองสมัยใหม่ให้ก้าวเดินไปในทิศทางที่ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นไปตามเจตนารมณ์ของระบบทุนนิยมและภาครัฐที่เฝ้าบริหารจัดการเมืองอย่างมีเหตุผล

ในขณะที่เทคโนโลยีดิจิทัลกำลังเข้ามาปรับโครงสร้างของเมืองสมัยใหม่ในหลายที่ทั่วโลกให้มีพื้นที่แผ่ขยายเข้าไปสู่พื้นที่เสมือนจริงมากขึ้น จนดูคล้ายได้เกิดภูมิทัศน์ทางสังคมของเมืองอันใหม่ที่ยึดเหนี่ยวได้แทบซบลงไปในพื้นที่ทางกายภาพของเมืองต่าง ๆ (Laguerre 2005, 1-2) เทคโนโลยีดิจิทัลได้เชื่อมเมืองต่าง ๆ ทั่วโลกเข้ามาสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ของเมืองที่ไร้พรมแดน ปรากฏการณ์นี้บ่งบอกว่าเมืองสมัยใหม่ไม่ได้มีเนื้อเมือง (urban content) อยู่แค่ในมิติทางกายภาพ แต่เนื้อเมืองของเมืองสมัยใหม่ยังได้แผ่ตัวขึ้นมาสู่มิติเสมือนจริงที่ถูกสร้างขึ้นมาจากเทคโนโลยีดิจิทัลในปัจจุบัน หากมองตามมิติเสมือนจริงของเมืองสมัยใหม่คือผลผลิตของความก้าวหน้าด้านการโทรคมนาคมของสังคมทุกวันนี้ แต่อันที่จริง เนื้อเมืองในมิติกายภาพ (aphysical) ของเมือง ไม่ได้มีเพียงแคเนื้อเมืองเสมือนจริงโดยเทคโนโลยีที่ได้กล่าวไป แต่ยังมีเนื้อเมืองในระดับใต้กายภาพที่แฝงตัวอยู่คู่กับเมืองสมัยใหม่เนิ่นนาน โดยแทบไม่มีใครสังเกตเห็น ทั้ง ๆ ที่พื้นที่เมืองในระดับใต้กายภาพอันนี้เป็นพื้นที่ที่ผลิตพลังเพื่อเปลี่ยนแปลงอันสำคัญให้กับเมืองสมัยใหม่มาโดยตลอด

เมืองเป็นเวทีของการปะทะกันของเหตุผลและตัวตนนานาประเภท ไม่ว่าจะเป็นเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ เหตุผลแบบเสรีนิยมใหม่ เหตุผลทางกฎหมาย เหตุผลตามจารีตธรรมเนียม เหตุผลตามความชอบ เหตุผลตามความเชื่อ เหตุผลตามความคุ้นเคย เหตุผลตามประสบการณ์ เหตุผลส่วนตัวและเหตุผลแบบอื่นอีกมากมาย ภายในเวทีแห่งนี้ผู้ที่รู้จักเล่นการเมืองของการขานนาม (politics of naming) ให้กับเหตุผลของตนเองและมีทักษะในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารที่ดีย่อมมีความสามารถในการทำให้เหตุผลของตนเองกลายเป็นความจริงของสังคม (social reality) ไปพร้อมกับการปิดกั้นเหตุผลชุดอื่นของผู้อื่นไม่ให้มีโอกาสปรากฏตัวขึ้นมาในฐานะความจริงของสังคม (Schirato and Webb 2003, 2-7)

เหตุผลคือเครื่องมือแห่งอำนาจ เพราะเหตุผลที่จับใจผู้คนหรือโดนใจคนจะทำให้เกิดการกำหนดตำแหน่งแห่งที่และความชอบธรรมให้กับเรื่องราวที่ถูกบอกเล่าและตัวคนที่เป็นผู้บอกเล่าเรื่องราวนั้น ผู้ใดสามารถสร้างวาทกรรมได้อย่างมีเหตุผล จับใจสาธารณชนได้มากกว่า ความถือดีในตนว่าสามารถคิด พูดหรือทำอะไรได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าคนอื่นก็จะผุดขึ้นมา นานวันความถือดีนี้ก็จะสะสมทับกันกลายเป็นอัตตาหรือตัวตนว่า “ผู้มีเหตุผล” (rational self) อันเป็นตัวตนที่พึงดูมีความชอบธรรมยิ่งในการครอบครองตำแหน่งแห่งที่ที่เหนือกว่าผู้อื่นบนความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม สังคมสมัยใหม่ย่อมไม่ใช่อาณาบริเวณที่สงวนไว้ให้เฉพาะกับเหตุผลและตัวตนแบบปัจเจกนิยม กล่าวอีกแบบคือเมืองสมัยใหม่ไม่ใช่อาณาบริเวณที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาแค่โดยตรรกะ อุดมการณ์และปฏิบัติการของผู้คนที่เป็นผู้มีเหตุผลแบบสมัยใหม่หรือเหตุผลเชิงปัจเจกอันเป็นสากล แต่เมืองสมัยใหม่ยังถูกประกอบสร้างขึ้นมาโดยความคิด ความรู้สึก อารมณ์และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนธรรมดาสามัญที่ก็ทำอะไรไปอย่างมีเหตุผล เพียงแต่เหตุผลของพลเมืองผู้ธรรมดาสามัญเหล่านี้จะได้รับการตีตราจากวาทกรรมสมัยใหม่ที่มากไปด้วยหลักการเชิงวิทยาศาสตร์ว่าไม่มีเหตุผลหรือไม่ใช่เหตุผล และด้วยการที่เมืองสมัยใหม่เป็นอาณาบริเวณที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยหลักการเหตุผลแบบทางการและหลักการเหตุผลแบบสามัญชน จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เราจะพบเห็นทั้งเรื่องราวที่เป็นดังคาดและเรื่องราวที่เกินคาด คาดไม่ถึงได้ทั่วไปในเมืองสมัยใหม่ เรื่องราวเหล่านี้ล้วนเป็นผลลัพธ์ของการปะทะกันระหว่างเหตุผลสองชุดที่ต่างก็จ้องทำสงครามหักกันเพื่อให้ได้มาซึ่งความชอบธรรมและอำนาจในการยึดครองพื้นที่ ศักดิ์ศรีและความหมายแห่งตัวตนภายในเมืองสมัยใหม่

เหตุผลทั้งสองชุดที่ครอบงำและหักกันอยู่ในเมืองสมัยใหม่นี้มีที่มาที่ต่างกันอย่างไร

เหตุผลแบบปัจเจกนิยมหรือเหตุผลแบบสมัยใหม่เป็นเหตุผลภายนอกที่สังคมและวัฒนธรรมสร้างขึ้นมา เป็นเหตุผลที่มีอำนาจบังคับอย่างเป็นระเบียบ ถูกนำมาใส่ในหน่วยความจำของเราโดยผ่านการขัดเกลาทางสังคม เป็นเหตุผลที่ถูกอ้างอิงอย่างเป็นสากล ส่งผลต่อการจัดระเบียบสังคม พฤติกรรม ความคิดรวมทั้งตัวตนทางสังคมของเราอย่างเป็นระบบ

เหตุผลเฉพาะตนหรือเหตุผลที่ถูกมองว่าไร้เหตุผลเป็นเหตุผลภายใน หรือเหตุผลที่มีที่มาจากภายในตัวเรา ซึ่งที่มาที่ว่านี้อาจเป็นประสบการณ์ ความรู้ในระดับจิตสำนึก หรือสามัญสำนึกที่เราระลึกได้ หรืออาจเป็นประสบการณ์ ความรู้สึกในระดับจิตใต้สำนึกที่แม้แต่ตัวผู้กระทำก็อาจไม่ได้สำนึกถึงการมีอยู่ของมัน แต่กระนั้นเหตุผลที่ซ่อนตัวอยู่ในจิตใต้สำนึกอันนี้ บ่อยครั้งที่มีอิทธิพลต่อความคิด มุมมองรวมถึงปฏิบัติการในระดับชีวิตประจำวันของเราซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยในเมือง

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม แต่มนุษย์ก็ไม่ได้เป็นแค่เพียงสัตว์สังคม หมายความว่ามนุษย์ที่เป็นมนุษย์กันอยู่ในทุกวันนี้ไม่ได้เป็นเพียงผลผลิตของการขัดเกลาทางสังคมจากสังคมภายนอก แต่มนุษย์ยังเป็นผลผลิตของความคิด จินตนาการตลอดจนแรงขับเคลื่อนเฉพาะตัวจากภายในกายของตัวเองอีกด้วย ความคิด จินตนาการ แรงขับเคลื่อนเฉพาะตัวนี้คือแหล่งพลังงานอันสำคัญในระดับปัจเจกซึ่งจะช่วยให้ปัจเจกแต่ละบุคคลสามารถดำเนินชีวิต และมีปฏิบัติการอยู่ภายในพื้นที่เมืองสมัยใหม่ซึ่งถูกครอบงำกำกับไว้ด้วยหลักการและเหตุผลแบบทางการได้อย่างมีความเป็นตัวของตัวเอง

เมื่อเมืองสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีเหตุผล ทั้งเหตุผลแบบประจักษ์นิยมที่สังคมสมัยใหม่วางรากฐานให้และเหตุผลแบบปัจเจกนิยมที่สามัญชนคนเมืองแต่ละคนมีติดตัวอยู่แล้วในใจ เมืองสมัยใหม่จึงมิได้เป็นเพียงอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์กายภาพที่มีลักษณะเฉพาะหรือเป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยพลังของทุนนิยม วัฒนธรรมและเทคโนโลยีโลกาภิวัตน์ แต่เมืองสมัยใหม่ยังเป็นอาณาบริเวณที่มีมิติของจิตใจ (psychological dimension) มีสภาวะแห่งจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกแทรกซ้อนอยู่ในตัวเอง เมืองสมัยใหม่ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมดังที่เราเข้าใจกันมาโดยตลอด แต่เมืองสมัยใหม่ยังเป็นพื้นที่ทางจิตใจในความหมายว่าเป็นพื้นที่สมัยใหม่ที่มีจิตใจ มีตัวตนของตนแฝงปนอยู่เสมอมา

ตัวตนที่ถูกเข้าใจว่าไม่มี

ความคิดแบบจิตวิเคราะห่มองว่าร่างกาย (body) สัมพันธ์กับจิต (mind) เช่นอาการความเจ็บป่วยบางอันคือสัญญาณบ่งบอกว่าคนผู้นั้นมีความขัดแย้งทางจิตในตัวเอง (Pile 1996, 7)

ร่างกายของมนุษย์ไม่ได้มีส่วนประกอบเพียงแค่โครงกระดูก เลือด เนื้อ อวัยวะ เส้นเอ็น เส้นประสาทที่สามารถมองเห็น จำต้อง สัมผัสได้ ผ่าตัดเปลี่ยนเข้าเปลี่ยนออกได้เท่านั้น แต่ร่างกายมนุษย์ยังประกอบไปด้วยตัวตนและจิตใจซึ่งจำต้องไม่ได้ ทว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตอยู่ในฐานะมนุษย์ ในระหว่างร่างกาย ตัวตน จิตใจนั้น ตัวตน (self) นับเป็นพื้นที่ตรงกลางอันสำคัญที่เชื่อมอยู่ตรงกลางระหว่างสิ่งที่มองเห็นซึ่งคือร่างกาย รูปกาย บุคลิก จริต กิริยา ท่าทีกับสิ่งที่มองไม่เห็นของตัวเราซึ่งก็คือความคิด ความรู้สึก อารมณ์ นิสัย สันดาน หรือจิตใจ

ความเป็นพื้นที่ตรงกลางของตัวตน ทำให้ตัวตนมีคุณลักษณะแบบชั่วคราวข้ามเกิดขึ้นมาในตัวเอง คือตัวตนที่ทอดโลกได้กับตัวตนที่ทอดโลกไม่ได้หรือตัวตนแท้จริงที่ต้องปกปิด หากมองตามความคิดของจอร์จ เฮิร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) ตัวตนที่ทอดโลกได้ก็คือมี (me) ตัวตนที่ทอดโลกไม่ได้ก็คือ (I) (เรื่องเดียวกัน, 53)

ตัวตนที่ทอดโลกได้คือตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นมาจากเหตุผลภายนอกที่สังคม วัฒนธรรม กำหนดไว้ให้ ตัวตนที่ทอดโลกไม่ได้คือตัวตนที่สร้างขึ้นมาจากเหตุผลภายใน ที่ฝังตัวหรือพลุ่งพล่านเป็นแรงขับอยู่ภายในกายเรา

หากมองว่าทุกร่างกายมีเลือดเนื้อ ตัวตน และจิตใจ เมืองก็เป็นร่างกายอันหนึ่ง เลือดของเมืองก็คือทรัพยากร พลังงานต่าง ๆ ที่ไหลเวียนเปลี่ยนถ่ายเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตให้เมือง เนื้อของเมืองก็คือพลเมืองทุกกลุ่ม ทุกคน ทุกชนชั้น ทุกชาติพันธุ์และเพศสภาพ ที่ผลิตชีวิต รูปร่าง หน้าตา รวมถึงภาพตัวแทน (representation) หรือบุคลิกภาพ ตัวตนให้กับเมือง แต่ที่ดังที่ได้กล่าวไป ภาพตัวแทนของเมือง ตัวอย่างเช่นเมืองท่องเที่ยว เชียงใหม่การ์ด (ป้องกันโควิด 19) ไม่ตก คือครั้งหนึ่งของตัวตนของเมืองที่หันออกมาทอดโลกทอดสังคมได้ แล้วอีกครั้งหนึ่งของตัวตนของเมืองสมัยใหม่ไปอยู่ที่ไหน

อีกครั้งหนึ่งของตัวตนของเมืองสมัยใหม่ได้ไปแฝงอยู่ในจิตใจของเมืองสมัยใหม่ที่กระจายตัวไปแฝงอยู่ในร่างกายของพลเมืองแต่ละคนไม่ว่าจะเป็นชนชั้น ชาติพันธุ์ เพศสภาพอะไร ในรูปของ “จิตใต้สำนึก” อันเป็นแหล่งพลังของการปฏิบัติการและความเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่บวกและลบที่แม้แต่บุคคลพลเมืองผู้เป็นเจ้าของร่างกายก็ไม่ได้

ตระหนักรู้ เพราะพลังงานอันนี้ได้แฝงตัวลึกลงไปในอาณาบริเวณหรือดินแดนที่มนุษย์น้อยคนจะสนใจสำรวจ ดินแดนแห่งนี้มีอยู่ในร่างกายของมนุษย์ทุกคน ไม่เว้นแม้กระทั่งร่างกายของชาวเมืองสมัยใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ การจะเข้าถึงดินแดนนี้ได้วิธีการแบบประจักษ์นิยมทั้งหลายต้องถูกละวางไปประยะหนึ่ง ซึ่งนี่คือความท้าทายที่มีต่อวิธีวิทยาของการศึกษาเมืองสมัยใหม่ที่เคยมีมา การศึกษาเมืองด้วยมุมมองแบบนี้จะกระตุ้นให้เห็นว่า เนื้อเมืองและโฉมหน้าของเมืองสมัยใหม่ไม่ได้เป็นเพียงผลผลิตและร่องรอยของการลงทุนที่เคลื่อนไหวไปทั่วโลก การบอกเล่าเรื่องราวทางพื้นที่ (spatial stories) ภายในเมืองแห่งการลงทุน (entrepreneurial city) ของปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา มักตัดเรื่องอัตตา (ego) ลึงค์ (phallus) เช่นอนุสาวรีย์ ตึกสูงอันเป็นสัญลักษณ์พลังของเพศชายที่มักถูกจัดวางไว้ที่ใจกลางเมืองและอำนาจอันเป็นนามธรรม (abstract power) ออกไป ทั้ง ๆ ที่ในยุคสมัยใหม่นี้ทั้งกระแสของทุนและกระแสของความต้องการได้รวมมือกันขีดวาดผิวโลกและรื้อปักเขตตัวใหม่ให้กับร่างกายและเมืองต่าง ๆ อย่างไม่หยุดหน่อน (เรื่องเดียวกัน, 223)

สตีฟ พิลล์ (Steve Pile) อ้างความคิดของ เจ เค ไรท์ (J. K. Wright) ว่าไม่มีดินแดนใดบนโลกใบนี้ที่ไม่มีนักภูมิศาสตร์เข้าไปสำรวจ โลกภายนอกเช่นเทือกเขา ทะเลทราย และเมืองต่าง ๆ ล้วนถูกย่ำสำรวจจนหมดสิ้นแล้ว แต่กระนั้นก็ยังมิดินแดนอยู่แห่งหนึ่งที่ไม่มีนักภูมิศาสตร์ใดก้าวเข้าไปสำรวจ นั่นคือโลกภายในตัวเรา (internal world) ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่เราไม่ได้ตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของมัน (terrae incognitae) เต็มไปด้วยความต้องการ ความกลัว ความหลงใหล มายา ความผิดพลาด ความโลภ อคติ ความลำเอียง การรู้ขึ้นมาเองและจินตนาการ อาณาบริเวณที่เราไม่รู้จักซึ่งน่าสนใจเป็นที่สุดก็คืออาณาบริเวณที่ซ่อนอยู่ในจิตใต้สำนึกของเราทุกคน เป็นอาณาบริเวณหรือดินแดนในระดับจิตใต้สำนึก (unconscious) ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่เจ้าตัวเข้าไม่ถึง แต่กลับมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน ความคิด ความรู้สึกและการกระทำของคนผู้นั้นอยู่เป็นระยะ ๆ (เรื่องเดียวกัน, 7-10)

เมื่อตัวตนอีกครั้งหนึ่งของเมืองและจิตใจของเมืองแยกย้ายกระจายตัวอยู่ในจิตใต้สำนึกของพลเมืองทุกกลุ่ม ทุกคน ทุกชนชั้น พลเมืองทุกกลุ่ม ทุกคน ทุกชนชั้นจึงมีโอกาส มีความสามารถที่จะสร้างความเป็นเมือง (urbanity or citiness) ขึ้นมาในแบบฉบับของตัวเองตามเงื่อนไขความจริงในชีวิตประจำวันของตน

เนื่องจากตัวตนส่วนที่ถูกปกปิดและจิตใจของเมืองกระจายตัวซุกซ่อนอยู่ในซอกหลืบที่ลึกลับที่สุดภายในเมือง ซึ่งก็คือดินแดนตกสำรวจอันไร้้นลับ (terra incognita) ในระดับจิตใต้สำนึกของพลเมืองแต่ละคน ผู้มีทุน มีประสบการณ์ มีความหวัง ความต้องการ มีจินตนาการ อุดมการณ์และเงื่อนไขความเป็นไปได้ในชีวิตที่ต่างกันไป ในระดับใต้กายภาพ (subphysical) ตัวตนส่วนที่ถูกปกปิดนี้และจิตใต้สำนึกของพลเมืองแต่ละกลุ่ม แต่ละคน แต่ละชนชั้นจึงถักทอเรียงตัว ปะทะประสาน น้ำหนักรวมอยู่ตลอดเวลาอย่างลับ ๆ ก่อเกิดเป็นพื้นที่ของเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ที่แผ่ตัวซ่อนอยู่ใต้พื้นผิวของเมือง

ตัวตนที่ปกปิดและจิตใจของเมืองที่แฝงตัวซ่อนอยู่ต่ำใต้กว่าภาพปรากฏทางกายภาพของเมืองนี้คือชุมพลพลังสำคัญอีกอันหนึ่งที่มีผลต่อกระบวนการทางพื้นที่หรือการรุกคืบ รื้อทำลาย การสร้างและการปรับสร้างพื้นที่แบบใหม่ให้เอื้อประโยชน์ให้กับชีวิตประจำวันและการแสวงหาผลประโยชน์ของตนของคนกลุ่มต่าง ๆ ภายในเมืองผู้มีความคิด จิตใจ เงื่อนไขความจำเป็นและปฏิบัติการที่ต่างกันไป

พื้นที่เมืองสมัยใหม่จึงไม่ได้เป็นเพียงผลผลิตของการจัดระเบียบทางพื้นที่ใหม่โดยเศรษฐกิจโลก (Sassen 1991, 3-4) และระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลกซึ่งเป็นเครือข่ายของอำนาจทางเศรษฐกิจที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าตัวเมือง (Friedmann 1986, 69-70) แต่พื้นที่เมืองสมัยใหม่ยังเป็นผลผลิตของอดีต ตัวตน แรงขับเคลื่อนของจิตใต้สำนึกที่ไม่มีวันจะสลายยอมต่ออำนาจของรัฐและทุนที่เป็นทางการ เมืองสมัยใหม่จึงมากไปด้วยพื้นที่แห่งความเป็นอื่น (heterotopia) หรือพื้นที่แบบต่าง ๆ ที่ดูแล้วเป็นไปไม่ได้แต่ก็เป็นไปแล้ว ซึ่งได้มาต่อเรียงตัวหรือทาบซ้อนกันอยู่ในเมืองสมัยใหม่ร่วมกัน อาทิเช่นย่านชุมชนแออัดที่ซ่อนตัวอยู่ด้านหลังของตึกอาคารสูงสุดหรูหรากลางมหานคร พื้นที่แห่งความเป็นอื่นนี้คือพื้นที่ที่อยู่นอกกรอบการคิดคำนวณ การกำกับควบคุมของฝ่ายรัฐและทุน เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสและสร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ให้กับบรรดาประชากรของมหานครสมัยใหม่แบบนับไม่ถ้วน มันคือพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยความหวัง ความใฝ่ฝัน ความต้องการรวมทั้งแรงขับเคลื่อนภายในร่างกายที่บางครั้งฝังตัวลึกลงไปในระดับต่ำใต้กว่าที่จิตสำนึกจะลึกถึงได้ บ่อยครั้งที่ความต้องการอันไร้้นลับนี้คือตัวจุดประกายให้กับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่นานาชนิด

เมืองสมัยใหม่มีจิต มีอีดี (id) เป็นองค์ประกอบพื้นฐานอันหนึ่งเสมอมา สตีฟ ไพล์กล่าวว่า เมืองมีชีวิตในระดับใต้สำนึก (unconscious life) ซึ่งจะทำให้สงครามแบบกองโจรกับความพยายามทั้งปวงที่จะกดทับมัน เช่นกฎระเบียบ ความเป็นเหตุเป็นผลของฝ่ายทางการเมืองที่พยายามจะเข้ามากำกับควบคุมปฏิบัติการทางพื้นที่ในระดับชีวิตประจำวันของผู้คนพลเมือง ตามนัยนี้ความเป็นเหตุเป็นผลแบบทางการเมืองของฝ่ายบ้านเมืองที่พยายามจะเข้ามากำกับควบคุมปฏิบัติการทางพื้นที่ของชาวเมืองถือเป็นจิตสำนึก หรืออีตโต (ego) ของเมือง ตัวเมืองที่เราอยู่อาศัยถือเป็นผลผลิตของอีดี (id) หรือแรงขับเคลื่อนของความรู้สึกภายในที่อยู่ต่ำได้ลงไปกว่าการสำนึกรู้และอยู่เหนือไปกว่าการบังคับบัญชาของจิตสำนึก (Pile 1996, 227)

ตามปกติแรงขับเคลื่อนใต้สำนึกอันนี้ยามที่ขึ้นมาทำหน้าที่จะเปลี่ยนตัวเองให้ปรากฏออกมาในรูปของความฝัน ความต้องการ ความปรารถนา

ไม่ว่าจะเป็นเมืองโลกแห่งยุคโลกาภิวัตน์หรือเมืองดิจิทัลแห่งยุคสารสนเทศ ก็ไม่มีเมืองใดจะหนีพ้นความฝัน ความต้องการ ความปรารถนาไปได้ ก็ความฝัน ความต้องการ ความปรารถนาหรือแรงขับเคลื่อนใต้สำนึกอันนี้คือตัวจุดชนวนกระบวนการสร้าง การปรับสร้าง การรื้อทำลาย การนิยามความหมายใหม่ให้แก่พื้นที่เมือง ทั้งยังเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดปฏิบัติการทางพื้นที่ของพลเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่บางครั้งก็ยากจะคาดเดาได้ ขึ้นมาอย่างไม่หยุดหย่อน

พื้นที่แห่งจิตใต้สำนึกที่ซ่อนตัวอยู่ใต้พื้นผิวของเมืองทางกายภาพมาโดยตลอด อันนี้คือพื้นที่ที่มีการห้ามนั้น การโรมรันพันตูของความฝัน ความต้องการ ความปรารถนาของประชากรเมืองกลุ่มต่าง ๆ อย่างเร้นลับ พื้นที่แห่งนี้สัมพันธ์กับความรู้สึกนึกคิด จินตนาการ อุดมการณ์ของพลเมืองแต่ละคน ความรู้สึกนึกคิดบางอันเรารู้ที่มา บางอันจู่ ๆ ก็ผุดขึ้นมาโดยไม่รู้แหล่งกำเนิด แต่ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึก ความเฝื่อน ความต้องการอันใด ก็ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนให้พลเมืองทั้งหลายเลือกมีปฏิบัติการไปตามเหตุผลของตนเอง เหตุผลนั้นบางครั้งก็สอดคล้องกับเหตุผลของสังคม ของสาธารณะ บ้างก็ไม่สอดคล้องจนหลายครั้งถูกมองว่าไร้เหตุผล ทั้งที่ตามความจริงก็มีเหตุผล เพียงแต่เป็นเหตุผลที่รู้ได้เฉพาะตนหรือเป็นเหตุผลที่ตนเองไม่ได้ตระหนักถึงที่มีอยู่ เพราะไม่มีพลเมืองคนใดเห็นตัวเองหรือรู้จักตัวเองอย่างถ่องแท้สมบูรณ์

เมืองสมัยใหม่ไม่ได้เป็นเพียงระบบนิเวศที่ถูกระบบทุนนิยมระดับโลกเข้ามาจัดระเบียบ กำหนดเส้นทางความเปลี่ยนแปลงให้ แต่เมืองสมัยใหม่ยังเป็นอาณาบริเวณที่มีตัวตนและจิตใจ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนที่จะทำให้เมืองแห่งนั้นสามารถก้าวเดินไปบนเส้นทางความเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยได้อย่างเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งแน่นอนว่าย่อมมีทั้งความติดขัดและราบรื่นต่อเนื่องกันไปตลอดเส้นทาง

ในร่างกายที่ซ่อนความดิ้นรนของพลเมืองทุกคนมีความเป็นเมืองแบบทางการหรือความเป็นเมืองในระดับจิตสำนึกแทรกซึมอยู่ในเมืองสมัยใหม่ที่มาจากการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบของฝ่ายรัฐและทุนก็มีหน่วย กลุ่มก้อนและเครือข่ายของแรงขับเคลื่อนอันดิ้นรนในระดับจิตใต้สำนึกซ่อนตัวอยู่ พลังอำนาจทั้งดิ้นรนและเป็นทางการสองอันนี้ล้วนอาศัยร่างกาย อาศัยพื้นที่เมืองสมัยใหม่ทำสงครามขับเคี่ยวต่อรองกัน

หากถามว่าทำไมสังเวียนแห่งการขับเคี่ยวต้องเป็นร่างกาย ต้องเป็นเมืองสมัยใหม่ คำตอบก็คือเพราะพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้มีความเหมือนกันในแง่ที่ว่า เป็นพื้นที่ที่เราเหมือนรู้แต่ก็ไม่รู้ เป็นพื้นที่ที่เราเหมือนเข้าใจแต่ก็ไม่เข้าใจ เป็นพื้นที่ที่เราคุ้นเคยแต่ก็ไม่คุ้นเคย สภาวะกำกวมทางความรู้สึกนี้คือปัจจัยสำคัญที่ช่วยเปิดช่องว่างหรือสร้างสังเวียนใหม่ ๆ กับการขับเคี่ยวกันของความอยาก ความต้องการในใจของพลเมืองแต่ละคนผู้มีเหตุผลที่ต่างกัน

สรุป

มุมมองเรื่องโลกาภิวัตน์ (globalization) ขาวสารนิยม (informationalism) ตลอดจนมุมมองว่ามนุษย์คืออัตบุคคล (subjectivity) หรือบุคคลผู้เป็นผลผลิตของสังคมและวัฒนธรรมที่นิยมนำมาใช้ศึกษาอธิบายเมืองสมัยใหม่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในเมืองสมัยใหม่ได้ให้ความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อเมืองสมัยใหม่และชีวิตในเมืองสมัยใหม่อย่างมาก กระนั้นก็ตามเราจะพบว่ายังมีความไม่เพียงพอต่อการนำมาทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของเมืองสมัยใหม่ ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนในเมืองสมัยใหม่

เมืองสมัยใหม่ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรมแต่เมืองสมัยใหม่ยังเป็นพื้นที่ทางจิตใจหรือพื้นที่ที่เป็นผลผลิตของจิตใจ โดยเฉพาะความอยากความต้องการอีกด้วย ปฏิบัติการทางพื้นที่ ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของพลเมืองแต่ละกลุ่มแต่ละคนก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นปฏิบัติการที่เป็นไปตามเงื่อนไขข้อเรียกร้องของสังคม วัฒนธรรมและเทคโนโลยี ตลอดจนความเป็นผู้กระทำที่รู้จักคิดพิจารณา (agency) หรือความเป็นผู้กระทำที่มีสติมีสำนึกแจ่มชัดเสมอไป ไม่ใช่เรื่องแปลกที่ปฏิบัติการทางพื้นที่และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันหลายอันของผู้คนในเมืองสมัยใหม่ไม่ได้เป็นไปตามระเบียบของทางการหรือความคิดทฤษฎีเชิงวิชาการ ปฏิบัติการบางอย่างอาจถูกปฏิบัติไปอย่างไม่เคยมีความคิดหรือแผนการในหัวมาก่อน เพราะแหล่งที่มาของปฏิบัติการบางอย่างไม่ได้อยู่ที่สมองไม่ได้อยู่ที่จิตสำนึก แต่อยู่ที่แรงขับในระดับจิตใต้สำนึก แรงขับอันนี้มีอยู่ในร่างกายของพลเมืองทุกคน มันชุ่มช้อนตัวอยู่ในร่างกายของพวกเราเพื่อรอโอกาสโจมตี และทุกครั้งที่ผุดขึ้นมาโจมตีย่อมมีโอกาสดังกล่าวสำเร็จและล้มเหลว แต่แม้จะล้มเหลวแรงขับอันนี้ก็เพียงแค่อัดลงไปซ่อนตัวเพื่อรอโอกาสต่อไป

เป้าหมายแห่งการโจมตีของแรงขับดิบเถื่อนอันนี้ก็คือความเป็นพลเมืองที่เป็นงานเป็นการ ผังเมืองและการกำหนดเขตแบ่งย่านแบบทางการ ระบบอำนาจ การนิยามและวาทกรรมที่ไม่เป็นธรรม ฯลฯ เหล่านี้ล้วนกระตุ้นให้เกิดความผัน ความต้องการ ความปรารถนาของปัจเจกบุคคลและพลเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการปรับสร้างเมือง (urban content) ขึ้นมาใหม่ ต้องการดำเนินชีวิตประจำวันของตนต่อไปในแบบของตนเอง ใน “เมืองของตนเอง”

มุมมองเชิงจิตวิเคราะห์ทำนองนี้คือสิ่งที่ไม่ควรถูกมองเข้าไปในการศึกษาเรื่องเมืองสมัยใหม่

เมืองสมัยใหม่เป็นพื้นที่ที่มากมายไปด้วยจังหวะ (polyrhythmia) แห่งชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลและพลเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่บ้างก็กลมกลืนสอดคล้อง (eurhythmia) บ้างก็ขัดแย้งแตกคอ (arrhythmia) กัน (Lefebvre 2004, 16) แต่จังหวะที่หลากหลายและแปรเปลี่ยนไปมาเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงผลผลิตของเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอย่างที่เราเคยเข้าใจ แต่ยังเป็นผลผลิตของแรงขับในระดับจิตใต้สำนึกของพลเมืองแต่ละคนผู้มีความจริงที่ต่างกันไปอีกด้วย

ซึ่งนี่คือสิ่งที่ผู้ศึกษาเมืองสมัยใหม่ควรต้องใส่ใจ เพราะสังคมเมือง เพราะพื้นที่ทางสังคมที่เรียกว่าเมืองอันที่จริงก็เป็นภาพสะท้อนแห่งจิตใจของผู้อยู่อาศัยในเมืองทุกคนที่เป็นผู้สร้างเมืองแห่งนั้นขึ้นมาตามจังหวะ ลีลาและทุนของตน

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือต้องการชี้ให้เห็นว่า วิธีวิทยาทั้งหลายที่ใช้ในการศึกษาสังคมเมืองสมัยใหม่ที่ผ่านมายังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจความเป็นไปของเมืองสมัยใหม่ที่ประกอบไปด้วยสองมิติหลักคือ รูปปรากฏกับจิตใจ

รูปปรากฏของเมืองไม่ว่าจะเป็นในทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรมหรือชีวิตประจำวันล้วนสามารถศึกษาได้ด้วยหลักการและหลักฐานเชิงประจักษ์ แต่จิตใจหรือจิตใต้สำนึกของเมืองซึ่งก็เป็นชุมพลสำคัญของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันและการเคลื่อนไหวต่อรองกับความเป็นเมืองในภาคทางการนี้ไม่สามารถจะใช้วิธีวิทยาแบบเดียวกันมาศึกษาได้

ความคิดของโพลท์ที่ได้นำเสนอไปชักชวนเราให้เดินเข้ามาใกล้มิติแห่งจิตใจของเมืองได้ก็จริง แต่ตราบไคที่ผู้ศึกษาเมืองยังไม่ตระหนักรู้อย่างจริงจังถึงการมีอยู่ของ “อาณาบริเวณนอกการตระหนักรู้” และหาวิธีจะเข้าถึงสิ่งนี้ให้ได้อย่างเป็นระบบ มโนทัศน์ที่มากคุณค่าของโพลท์ก็จะกลายเป็นเพียงข้อเสนอมองทางทฤษฎีที่น่าสนใจแต่ใช้ประโยชน์จริงไม่ได้

เพราะเมืองที่พวกเขาศึกษาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่เฝ้ารอการตีความและสร้างคำอธิบายให้อยู่ฝ่ายเดียว แต่เมืองยังเป็นส่วนหนึ่งของเรา ของความเป็นเราและเราก็เป็นส่วนหนึ่งของเมือง ของความเป็นเมือง เราจึงต้องศึกษาเมืองทั้งด้วยหลักการ หลักฐานเชิงประจักษ์และด้วยความเป็นเรา

บรรณานุกรม

- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. 2541. *เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่และกลุ่มม้งราย.
- Albrow, Martin. 1997. "Travelling Beyond Local Cultures: Socioscapes in a Global City." In *Living the Global City: Globalization as a Global Process*, edited by John Eade, 37-55. London: Routledge.
- Barker, Chris. 2000. *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage.
- Castells, Manuel. 1989. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process*. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel. 1996. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Cousins, Albert N. and Hans Nagpaul. 1979. *Urban Life: The Sociology of Cities and Urban Society*. New York: John Wiley and Sons.
- Eck, Diana L. 1987. "The City as a Sacred Center." In *The City as a Sacred Center*, edited by Bardwell Smith and Holly Baker Reynolds, 1-11. Leiden: E. J. Brill.
- Flanagan, William. G. 1990. *Urban Sociology: Images and Structure*. Boston: Allyn and Bacon.
- Flanagan, William. G. 1993. *Contemporary Urban Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graham, Stephen and Simon Marvin. 1996. *Telecommunications and the City: Electronic Spaces, Urban Places*. London: Routledge.
- Harvey, David. 1990. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, David. 2013. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.
- Lefebvre, Henri. 1996. *Writing on City*. Malden: Blackwell.
- Lefebvre, Henri. 2004. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. London: continuum.

- Laguerre, Michel S. 2005. *The Digital City: The American Metropolis and Information Technology*. London: Palgrave Macmillan.
- Legates, Richard T. and Ferderic Stout, eds. 1996. *The City Reader*. London: Routledge.
- Miles, Steven and Malcolm Miles. 2004. *Consuming Cities*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mumford, Lewis. 1996. "What is a City." In *The City Reader*, edited by Richard T. Legates and Frederic Stout. London: Routledge.
- Pile, Steve. 1996. *The Body and the City: Psychoanalysis, Space and Subjectivity*. London: Routledge.
- Sassen, Saskia. 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, Saskia. 2017. *A Sociology of Globalization*. New York: Norton.
- Schirato, Tony and Jen Webb. 2003. *Understanding Globalization*. London: Sage.
- Short, John Rennie and Yeong-Hyun Kim. 1999. *Globalization and the City*. New York: Longman.
- Smith, Michael Peter. 2001. *Transnational Urbanism: Locating Globalization*. Oxford: Blackwell.
- Soja, Edward W. 2002. *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell
- Sudjic, Deyan. 2017. *The language of Cities*. London: Penguin Books.
- Wirth, Louis. 1996. "Urbanism as a Way of Life." In *The City Reader*, edited by Richard T. Legates and Frederic Stout. London: Routledge.